ISSN 2278-8808 IMPACT FACTOR: 1.38
An International Peer Reviewed
SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL
FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

शैक्षणिक विचारवंत अलेक्झांडर नील यांच्या शैक्षणिक तत्वज्ञानाचे सद्यस्थितीतील शिक्षणात उपयोजन

प्रा. सौ.मानिनी सुनिल कोलते

प्रस्ताविक–

तत्वज्ञान या विषयामध्ये कल्पना मूल्ये आणि समजूती यांच्या ऊहापाहे केलेले असतो.समाजाच्या मागण्या आणी गरजांनुसार शैक्षणिक आकृतीबंध करण्यास तत्वज्ञानाची मदत होते. समाजाच्या विकासासाठी शैक्षणिक उपपत्ती विकसित करण्याचा मार्ग तत्वज्ञान उपलब्ध करुन देते.

एकोणिसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धात स्कॉटलण्ड मध्ये व्यापक व सखोल दृष्टीकोन असणाया अलेक्झाडर सुयरलॅण्ड नील या विचारवंताचा उदय झाला प्रचंड दबाव सक्ती आणी सहानुभूतीचा अभाव असणाया पारंपारीक शालेय व्यवस्थेविरोधात त्याने आवाज उठवला व वैयक्तिक स्वातंत्र्यावर भर दिला. नील हा प्रगत शैक्षणिक तत्वज्ञ ,शिक्षक,बाल मानसशस्त्रज्ञ लेखक आणि समरहील येथील मुलांच्या पहिल्या आंतरराष्ट्रीय शाळेचा निर्माता होता.शिक्षक प्रशिक्षणातील संशोधनात नील यांच्या शैक्षणीक तत्वज्ञानाचा अभ्यास होणे आवश्यक आहे.त्यांनी सांगितलेली अभ्यासपध्दती शिक्षणाविषयक विचार ,शिक्षणाची संकल्पना,शिक्षकांची कर्तव्ये शिक्षणाची उद्दिष्टे शिक्षकांची कर्तव्ये यांचा प्रत्यक्ष वापर उपयुक्त ठरणार आहे .

संशोधनाचे गरज व महत्व

- शैक्षणिक विचारवंत आलेक्झाडर नील यांच्या शैक्षणिक तत्वज्ञाना विषयी ओळख सदर पेपर मधुन करण्याचा प्रयत्न केला आहे.
- भारतिय संदर्भात नील यांच्या तत्वज्ञानाचा वापर सदर सेमिनार पेपरमधून स्पष्ट होपार आहे .
- नील यांच्या शैक्षणिक. विचारातील वेगळेपण समजावुन घेण्यास मदत सदर पेपरमधून होणार आहे.
- शैक्षणिक समस्यांवर उपाय नीलच्या शैक्षणिक .विचारातून व दृष्टीकोनातून सोडवता येतील.

उदिदष्टे....

- शैक्षणिक विचारवंत नील यांच्या शैक्षणिक तत्वज्ञानाचा परिचय करुन देणे.
- सद्यस्थितीत नील यांच्या विचारांचे उपयोजन करण्याचा प्रयत्न करणे

नील यांचे जीवनचरित्र

- जन्म स्कॉटलण्ड 18 oct 1883 प्राथमिक शिक्षण जन्मगावी.
- कृषीपदवी मिळवली.
- शिपाई,शिक्षक म्हणून काम
- पत्रकार म्हणून काम encyclopiedia विषयात संपादकाचे काम
- 1914 मुख्याध्यापक काम शिक्षणात दबाव आहे व निरर्थक आहे हे समजले
- फ्राईच्या मानसशास्त्राच्या प्रभात आहे
- 1921 समराहील येथे भटक्या मुलांसाठी पहिली आंतरराष्ट्रीय शाळा काढली.
- 1924 मध्ये England मध्ये स्थलांतर
- मृत्यू 23 सष्टें 1973

नीलचे तत्वज्ञान –

- प्रगत दृष्टीकोनासाठी जगभर ख्याती
- तत्वज्ञान साधे होते
- शैक्षणिक तत्वज्ञानात मानसशास्त्रीय दृष्टीकोन
- बालकाच्या आनंदी शिक्षणावर भर ...बालकांत स्व आदर व इतरांविषयी आदर विकसित करावा
- व्यक्तिगत स्वातंत्र्यावर भर स्वप्रशासनास महत्व
- शिक्षण प्रक्रियेत बालकांपेक्षा महत्वाचे काहीच नाही
- बालकांच्या गरजा व इच्छेप्रमाणे उपक्रम व कार्यक्रम हवेत
- व्यक्तिभेदांना महत्व दयावे
- बालकांवर सक्ती व जबरदस्ती अध्ययनात नको कारण प्रत्येकाचे संवेदन व अवबोध वेगवेगळे असते
- विदयार्थी शिक्षाप्रमाणेच असते त्यांच्यावर अनावश्यक नियंत्रण नको
- शिक्षक व विदयार्थ्यांनी परस्परांचा आदर करावा

विद्यार्थी विषयक दृष्टीकोनाबाबत उपक्रम

❖ वैयक्तिक स्वातंत्र्यावर भर

- लेकशाही तत्व वापरुन सहशालेय उपक्रमांची निर्मिती करता येईल . विद्यर्थ्याचे मत जाणून घेता येईल .
- वर्गप्रतिनिधीची निवड लोकशाही पद्धतीने करावे.
- विद्यर्थ्यांचे शंकानिरसन अध्यापनावेळी करावे.

❖ आनंदी शिक्षण

- प्रवास ,सहली ,क्षेत्रेभेटीतून शिक्षण देता येईल.
- प्रकल्प पध्दतीद्वारे स्वयंम अध्यायनास प्रवृत्त करावे.
- शैक्षणिक फिल्म दाखवाव्यात.
- अनौपचारिक शिक्षण दयावे.

- ❖ लैंगिक शिक्षणावर भर
    - ➢ चर्चासत्रे ,शिबिरे ,माहितीपुस्तके ,फिम्ल्स द्वारे शास्त्रीय शिक्षण द्यावे.
- ❖ स्वयंशिस्तीवर भर
    - ➢ शिस्ताविषयक सुयोग्य
    - ➢ सूचना द्याव्यात.
    - ➢ स्वयंशिस्तीचे महत्व पटवुन घ्यावे.(पथनाट्ये ,कार्येक्रमातुन)
- ❖ खेळांना प्राधान्य दऊन मग अध्यापन घ्यावे
    - ➢ शालेय खेळांचे तास इतर उपक्रमांना वापरुन नयेत.
    - ➢ खेळांद्वारे बालकांचे शिक्षण घ्यावे.
- ❖ विद्यार्थ्यांना अध्यापनातुन सुखद अनुभूती द्यावी.
    - ➢ विविध अध्यापन पद्धती व साधनांद्वारे अध्यापन घ्यावे. .
    - ➢ योगाशिक्षण व कारककृती चे शिक्षण द्यावे.
    - ➢ उपयुक्त व आवडीच्या आशयावर भर द्यावा.

❖ शिक्षणाची संकल्पना

- ➢ उदात्तीकरणावर भर
- ➢ विद्यार्थी स्व अभिरूचीने कृती करतो तेच खरे शिक्षण
- ➢ बौध्दिक ज्ञानाबरोबर कृती महत्वाची

❖ शिक्षणाची उद्दिष्टे.

- ➢ मानवी मूल्यांची शिकवण देणे.
- ➢ आनंदी जीवन जगण्याचे शिक्षण घेण्यास सक्षम बनवणे.
- ➢ चांगलेपणाची शिकवण /जाणीव करून देणे.
- ➢ आनंदाने काम करण्याची क्षमता निर्माण करणे.
- ➢ टाकाऊ विचार दूर करण्यास मदत करणे.
- ➢ स्व नियंत्रण व प्रशासनास प्रवृत्त करणे.
- ➢ जिज्ञासा जागृत करणे.
- ➢ विदयार्थांच्या भावनिक गरजांना प्राधान्य देणे.
- ➢ बालक इच्छेनुसार शिक्षण देणे.

❖ उद्दिष्टांचे सद्यस्थित उपयोजन उपक्रम

1 प्रभवी मूल्य शिक्षण योजना

- ➢ मूल्यशिक्षणाच्या तासाची योजना करावी
- ➢ अध्यापनातूनच मूल्यांवर भर दयावा व विविध उदाहरण दाखले दयावेत
- ➢ मूल्यांचे जीवनातले महत्व पटवून दयावे
- ➢ मूल्यशिक्षण हा स्वतंत्र विषय असावा

2 **आनंदी जीवन जगता यावे यासाठी ताणयुक्त परिस्थिती कमी कशी करता येईल याविषयी शिक्षण देणे**

- ➢ मनोरंजन मूल्यांवर भर देणे

- समस्या निराकरण जीवन कौशल्यावर भर देणे

3 विविध पाठयपुस्तकातून व विषयातून दैनंदिन उदाहरणामधून चांगलेपणाची जाणीव विदयार्थ्यांना करून देता येईल .

भाषाविषय व ऐतिहासिक प्रसंगातून बोधकथांमधून विविध उदाहरणे व दाखले देता येतील .

4 स्व कार्याचे, मेहनतीचे महत्व पटवून देण्यासाठी गट कार्ये देणे . स्वयं अध्यायन व प्रकल्प पध्दतीचा वापर करता येईल

5 सुसंस्कार व सुयोग विचाराची निर्मिती व्हावी म्हणून प्रयत्न करणे

- सुयोग आंतरव्यक्ती संबधाची जाणीव करून देणे
- गटाकार्याची योजना करणे

6 आत्मनियंत्रण व स्व ओळख होण्यासाठी उपक्रम राबवणे –व्यक्तिहत्व विकास शिबिरे व अभ्यास पूरक कार्यक्रमांचा वापर प्रभवीपणे करता येईल

7 जिज्ञासा जागृत करण्यासाठी विविध शब्दकाडी , अपूर्ण वाक्ये,

8 विदयार्थ्यांच्या भावनिक गरजांना प्राधान्य देण्यासाठी बाल समूपदेशन व मार्गदर्शनाचा उपयोग करून विदयार्थ्यांच्या शैक्षणिक समस्या सोडवून व्यावसायिक मार्गदर्शनासाठीही मदत करता येईल.

9 बालकांच्या इच्छेनुसार व अभिक्षमतांनुसार विविध उपक्रमांचे व जीवनोपयोगी कलांचे प्रशिक्षण देता येईल हस्तककला , पाककला

❖ **अध्यापन पद्धती**

- स्थिर अशा अध्यापन पद्धती नसाव्यात.
- विदयार्थ्यांना विषय निवडुन दयावेत विशिष्ट पद्धतींचा आग्रह धरु नये.

❖ **अध्यापन पद्धतीविषयक विचारांवर आधरित उपक्रम**

- विविध अध्यापन पद्धतींचा अवलंब करावा–उाद दृप्रकल्प पद्धत ,कथन व नाट्यकरण ,स्वयंअध्ययन ,उद्गामी पध्दत.
- विषय निवडीचे स्वातंत्र्य दयावे. ऐच्छिक विषय आधिक हवेत .यामुळे अभिरुचीनुसार अध्ययन होऊ शकेल.
- उत्पादक ,जीवनावश्यक गोष्टीचे शिक्षण देण्याकडे कल असावा.

❖ **शिक्षकाची भूमिका व कर्तव्ये**

- शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना भेद लक्षात घ्यावा विद्यार्थी आवडीनिवडी लक्षात घ्याव्यात.
- शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना इच्छेप्रमाणे खेळू दयावे व नंतर अध्यापन घ्यावे.
- मानवतावादी मुल्यांचे शिक्षण देणारा शिक्षकच आदर्श असतो. निरपेक्षपणे शिक्षणाचे कार्य शिक्षकाने करावे
- सक्षम नागरिक तयार करण्याचे कार्य

- शिक्षकांना वेगवेगळ्या प्रकारचे प्रशिक्षण द्यावे.
(नैतिक ,धार्मिक ,शिस्तविषयक प्रशिक्षण)

❖ **शिक्षक भूमिका व कर्तव्ये**

(सद्यास्थितीत वापर)

- अध्यापनातून मूल्यशिक्षण द्यावे ,मूल्याशिक्षण विषयी वेगळा तास असावा ,अभ्यासपुरक कार्यक्रमातून मूल्य लक्षात आणून द्यावीत
- विद्यार्थ्यांवर सक्ती करण्याचे धोरण कमी करुन स्वातंत्र्य द्यावे.
- खेळातून शिक्षण द्यावे ,पाठ्यघटक खेळाद्वारे नाविन्यपूर्ण उपक्रमातून विद्यार्थ्यांच्या लक्षात आणून द्यावा.

लेकशाही नागरीकत्वाचे शिक्षण ,शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना द्यावे.राष्ट्रीय एकात्मता ,शांतता शिक्षण ,आंतरराष्ट्रीय सामंजस्य यांचे शिक्षण सक्षम नागरिक निर्मितीसाठी दयावे.

- शक्षकांनी वेगवेगळया प्रकारच्या प्रशिक्षणाचा लाभ घ्यावा
- शिक्षणातले नवे प्रवाह
- अध्यायन अध्यापन प्रक्रियेविषयी प्रशिक्षणे
- शिक्षकांनी व्यक्तिभेदाप्रमाणे विदयार्थ्यांना शिक्षण देण्याचा प्रयत्न करावा

अशा प्रकारे शै तत्वज्ञानात अलेक्झांडर नील यांचे विचार वैविध्यपूर्ण असुन आजच्या काळात त्यांचा वापर करता येईल

संदर्भ

डॉ. सुरेश करंदीकर मंगरूळकर एम उदयोत्सुक भारतीय समाजातील शिक्षण 2010 फडके प्रकाशन पुणे.

Neill A.S.H Doinline in doubt London Jenkis 1920 Page No.250.

SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES 2012 SRJIS